

Luka Dotlić

Neuresničeno gostovanje Srbskega narodnega gledališča

Srbsko narodno gledališče v Novem Sadu, ki je bilo ustanovljeno 28. julija 1861, je nastalo po padcu Bachovega absolutizma, v času, ko so se okrog Sve-tozara Miletića in *Srpskega dnevnika* začele zbirati srbske meščanske liberalne sile, ki so se kmalu lotile široke politične akcije, katere namen je bil, da bi iz političnega življenja Srbov v Vojvodini »izrinili reakcionarne elemente, zbrane okrog visokega duhovništva srbske pravoslavne cerkve«, in iztrgali »iz rok klerikalne reakcije (...) kulturne, prosvetne in cerkvene organizacije, v okviru katerih in okrog katerih se je odvijalo nacionalno življenje vojvo-dinskih Srbov v XVIII. in XIX. stoletju: Matico srbsko, srbsko gimnazijo v Novem Sadu, novosadsko Srbsko čitalnico, karlovški Sabor itn.«¹ Skupaj z ome-njenimi ustanovami in organizacijami naj bi tudi gledališče služilo namenom naprednega, liberalnega meščanstva, ki mu je načeloval Miletić: da bi se srbski narod v Vojvodini osvobodil dotlej odločujočega vpliva pravoslavne hierarhije na njegovo politično in družbeno življenje in da bi istočasno pri-pomogel k boju zoper dunajske reakcionarne oblastnike in za uresničitev na-cionalnih pravic Srbov v Avstroogrski po avstroogrski pogodbi iz l. 1867. Gledališče je postalo eden od močnih in zanesljivih instrumentov Miletićeve Narodne stranke v njenem boju proti reakcionarnim veleposestniško-kapita-lističnim ogrskim vladam. Visoki pravoslavni kler, ki sta ga podpirali tenka plast srbske reakcionarne buržoazije in dunajska reakcija, se je brigal pred-vsem za lastne interese in pri tem na številnih področjih političnega in druž-benega življenja zanemarjal splošne narodne interese, kar so dunajski in ogrski vladajoči krogi na veliko izkoriščali ter pritrgovali Srbom njihove de-mokratske pravice in nad njimi sistematično izvajali denacionalizacijsko poli-tiko. Naloga Srbskega narodnega gledališča je torej med drugim bila, da med najširšimi plastmi srbskega naroda v Avstroogrski budi nacionalno zavest, da prispeva k ohranitvi njegove nacionalne individualnosti in materinega jezika ter da s tem, ko širi nacionalno kulturo, zavrača negativne vplive drugih kultur. S takim programom, ki sta ga že takoj na začetku določila njegova

¹ N. Petrović, *Društvene i političke prilike u Vojvodini u doba osnivanja Srp-skog narodnog pozorišta*, Spomenica SNP-a 1861—1961, Novi Sad 1961, str. 30.

glavna ustanovitelja Jovan Djordjević in Svetozar Miletić, je gledališče nenehoma budilo sum dunajskih in ogrskih oblasti, ki so pogosto na različne načine ovirale njegovo dejavnost. Prav tako ni bilo po volji visokemu srbskemu pravoslavnemu kleru, ki je imel v njegovih glavnih ustanoviteljih in ideologih svoje protiklerikalno naravnane nasprotnike, pa tudi zato, ker bi gledališče s svojim jasno definiranim političnim poslanstvom lahko ogrozilo tudi njegove interese.

Srbsko narodno gledališče je bilo od prvih dni svojega obstoja resnična narodna ustanova; vzniknilo je iz naroda, ki ga je tudi upravljal prek svojih organov, izbranih na skupščinah Društva Srbskega narodnega gledališča. Najbolj zaveden del naroda ga je tudi vzdrževal s prispevki, volili, fondacijami, članarino in vstopnino. Gledališče se je nenehoma selilo iz kraja v kraj po Bački, Banatu, Sremu in Slavoniji ter opravljalo svoje nacionalno in kulturno poslanstvo ne le med Srbi, marveč je hrabrilo tudi druge slovanske narode v teh predelih in spodbujalo njihov odpor zoper raznarodovanje. V nekem poznejšem poročilu dunajskega Informationsbüroja avstrijskemu ministrstvu za zunanje zadeve je delo Srbskega narodnega gledališča označeno dobesedno takole: »Zaradi okoliščin, da to društvo skoz vse leto potuje po srbskih krajih in izmenoma uprizarja gledališke predstave po mestih, je ta agitacija zelo intenzivna in posebej nevarna.«²

Ker je želel vzpostaviti stik tudi z občinstvom v bolj oddaljenih krajih Avstroogrške in ga seznaniti s svojim repertoarjem, se je upravni odbor Društva Srbskega narodnega gledališča 29. februarja 1864 odločil vložiti prošnjo pri državnem ministrstvu na Dunaju, da bi gledališču odobrili gostovanje »v glavnem in prestolnem mestu Dunaju, v neposredno podrejenem mestu Trstu, zatem pa tudi v kronskih deželah — Kranjski in Dalmaciji«. V utemeljitvi je odbor navedel, da v monarhiji ni nobenega mesta, ki bi po številu srbskega prebivalstva prekašalo druga (s čimer je želel opozoriti na to, da gledališče nima ne pogojev ne pravice, da bi delovalo v enem samem mestu), tako da je gledališče prisiljeno, da si svoj obstoj in razvoj zagotavlja z nenehnimi potovanji. Odbor je v prošnji tudi navedel, da se bo potrudil izbrati sposobnega direktorja, ki bo znal obdržati disciplino v skupini, pri izboru del pa bo upošteval merila, ki bodo zagotovila »solidnost in lojalnost predstav«³

Pri planiranju tega gostovanja je imel odbor še druge namene, ki pa jih, razumljivo, v prošnji ni navedel. Na Dunaju je poleg precejšnjega števila Srbov živelo tudi mnogo pripadnikov drugih slovanskih narodov — Hrvatov, Slovencev, Čehov, Slovakov, veliko pa je bilo tudi študentske mladine teh narodov, medtem ko je bilo v Trstu poleg velikega števila Slovencev tudi precej Srbov in Hrvatov. Prav tako je gledališče sodilo, da se mora, če se že znajde v tem delu države, predstaviti tudi slovenskemu in dalmatinskemu občinstvu, zato je tudi ti dve deželi vključilo v svojo prošnjo.

Schmerlingovemu ministrstvu se ni mudilo odgovoriti na to prošnjo. Upravni odbor Društva Srbskega narodnega gledališča pa se je na seji 27. marca 1864 odločil, da ne bo čakal na odgovor z Dunaja, marveč bo poslal svojega polномоčnega predstavnika Svetozara Krestića na Dunaj, v Trst in

² Ibid., str. 34

³ Spomenica Društva Srbskega narodnega gledališča z dne 11. marca 1864 državnemu ministrstvu na Dunaju (v nemškem jeziku); Rokopisni oddelek Matice srpske, št. M 8078.

še nekatera mesta na Hrvaškem, »da bi zbiral mesečne in druge prispevke«. Obenem so se v teh mestih in v Zadru, Šibeniku, Splitu, Dubrovniku, Kotoru, Novem, na Reki, v Karlovcu in Sisku lotili pridobivanja uglednih ljudi, ki bi bili poverjeniki Društva, pri čemer je ena od nalog vsakega od poverjenikov bila, razumljivo, da organizira gostovanje gledališča v svojem mestu.⁴ Krestić je od aprila do junija 1864 po več dni preživel na Dunaju, v Glini, Petrinji, Plaškem, Karlovcu, Sisku, Ljubljani, Trstu in Zagrebu.⁵ Ni nam uspelo ugotoviti, ali je ob tej priložnosti razen zbiranja prispevkov imel še kakšne druge naloge, toda o tem ni podatkov niti v njegovih poročilih, ki jih je iz vsakega od navedenih mest pošiljal Jovanu Djordjeviću. Iz teh poročil pa lahko razberemo, da mu na Dunaju pri zbiranju prispevkov ni bilo lahko. Dunajski Srbi, ki so večinoma pripadali plasti srbske konservativne buržoazije, so vedeli, kdo tiči za Srbskim narodnim gledališčem, in so se izogibali temu, da bi s finančno pomočjo podprli njegova prizadevanja.⁶ Nekateri so obljubljali, da bodo dali denarno pomoč, ko bo odobrena ustanovna listina društva,⁷ drugi so se pritoževali, da ima od gledališča koristi le Novi Sad, oni pa nimajo od njega nič, čemu bi ga torej podpirali.⁸ Krestić je v pismu Djordjeviću z dne 24. aprila 1864 sporočil, da marsikdo noče dati prispevka za gledališče, ker tudi ljudje okrog gledališča ne dajejo za cerkev. »Tudi vi doli«, citira Krestić njihove besede, »niste nič dali za našo cerkev, in tudi mi ne damo za gledališče.«⁹ V pismu z dne 5. maja 1864 pa ponavlja, da »s trgovci ni nič, ne dajo, ker pravijo: novosadska občina je rekla, da mi ne potrebujemo cerkve, zdaj pa oni ne potrebujejo gledališča... Tisti, ki bi dali, ne smejo zaradi teh njihovih, kajti odvisni so eden od drugega.«¹⁰ Naj tu še omenimo, da se je Krestić v Trstu povezal tudi s Slovensko čitalnico, ki je imela takrat okrog 8000 članov. Bil je navdušen nad bratskimi čustvi, ki jih Slovenci gojijo do Srbov, in je v pismu Djordjeviću z dne 2. junija 1864 poudaril: »Slovenci, gospod, živijo za nas«. Tam nihče od Srbov in Slovencev ni smel zbirati prispevkov, pa tudi Krestić ne, ker je za to bilo potrebno dovoljenje, policija pa je na to budno pazila.¹¹ V Ljubljani je dr. Janez Bleiweis, predsednik Ljubljanske čitalnice, obljubil Krestiću, da bo podprl gostovanje Srbskega narodnega gledališča, če bo do njega prišlo.

Kljub temu je predstavnik Srbskega narodnega gledališča zbral v Trstu, verjetno naskrivaj, skoraj dvainpolkrat več prispevkov kot na Dunaju, pred katerim je bil po prispevani vsoti — poleg nekaterih drugih mest — tudi

⁴ Zapisnik upravnega odbora Srb. nar. gled. z dne 15. marca 1864; Arhiv Vojvodine, Fond DSNP — VO — št. 19-Z.

⁵ Zapisnik upravnega odbora Srb. nar. gledališča z dne 3. julija 1864; Arhiv Vojvodine, Fond DSNP — YO — št. 25-Z.

⁶ Poročilo Svetozarja Krestića z dne 5. maja 1864 z Dunaja Jovanu Djordjeviću; Arhiv Vojvodine, Fond DSNP — št. 197-P.

⁷ Poročilo Sv. Krestića z dne 26. aprila 1864 z Dunaja J. Djordjeviću; Arhiv Vojvodine, Fond DSNP — št. 191-P.

⁸ Poročilo Sv. Krestića z dne 24. aprila 1864 z Dunaja J. Djordjeviću; Arhiv Vojvodine, Fond DSNP — št. 190-P.

⁹ Ibid.; prav tako: Poročilo Sv. Krestića z dne 26. aprila 1864 z Dunaja J. Djordjeviću (gl. op. 7).

¹⁰ Poročilo Sv. Krestića z dne 5. maja 1864 z Dunaja J. Djordjeviću; Arhiv Vojvodine, Fond DSNP — št. 197-P.

¹¹ Poročilo Sv. Krestića z dne 2. junija 1864 iz Trsta J. Djordjeviću; Arhiv Vojvodine, Fond DSNP — št. 212-P.

Karlovac. Gledališče je torej imelo razlog več, da uresniči gostovanje na Dunaju, kjer so se srbske reakcionarne in konservativne sile vse bolj krepile.¹²

Šele 21. maja 1864 je župan Novega Sada prek kraljevega namestnika Ogrske dobil odgovor z Dunaja, ki ga je upravni odbor Društva Srbskega narodnega gledališča preučeval na svoji seji 26. maja. V tem dopisu *Srbsko gledališče* (v imenu ustanove je torej izpuščena beseda *narodno*, ne po naključju) obveščajo, da mu državno ministrstvo predlaga, naj se »s posebnimi prošnjami za odobritev gostovanja obrne na politične oblasti tistih dežel in mest, kjer želi gostovati, pri čemer je dolžno tem oblastem zaradi pregleda dostaviti tekste gledaliških del, ki jih namerava prikazati, skupaj z dobesednim prevodom v nemščino, spoštovati pa mora tudi druge policijske predpise.«¹³ Odbor ni bil zadovoljen s takim odgovorom in je zaprosil Svetozara Miletića, da v skladu s sklepi odbora sestavi novo prošnjo, s katero bi od ministrstva zahtevali, da odstopi od zahteve, da je treba dela, s katerimi bi gledališče nastopalo v mestih, kjer namerava gostovati, prevesti v nemščino.

Kakšno nepremostljivo oviro je za Srbsko narodno gledališče pomenila ta zahteva, lahko razberemo iz tehle podatkov: gledališče je 26. maja 1864 imelo v repertoarju vsa dela, ki jih je izvajalo od 1. januarja 1863 do omenjenega datuma; ves ta repertoar, ki je obsegal skupaj 48 dramskih del, pa naj bi izvajali tudi na gostovanju, o katerem govorimo. Med njimi je bilo 18 del srbskih dramatikov, 11 del nemških avtorjev, 8 francoskih, 4 madžarska, 2 deli italijanskih avtorjev, po eno angleško in poljsko delo in tri dela nam neznanih pisateljev; vsa ta dela bi bilo potemtakem potrebno prevesti v nemščino, celo večino del nemških avtorjev, ki so jih izvajali v predelavah in t. i. »posrbah.«

Upravni odbor Društva Srbskega narodnega gledališča je 23. junija 1864 poslal državnemu ministrstvu na Dunaju — na podlagi Miletićevega osnutka — novo spomenico, v kateri takoj na začetku ministrstvo obvešča, da »tega nenavadnega in v praksi neuporabljane pogoja ni mogoče izpolniti«, ker moči, s katerimi razpolaga gledališče, ni mogoče izkoristiti za prevajalsko delo, tudi če bi jim to res naložili, prevajanja srbskih besedil pa tudi ni mogoče izpeljati na stroške gledališča. To bi bilo mučno, drago in docela neizplačljivo delo. Odbor nadalje sodi, da bi bilo povsod, kjer je občinstvo, ki razume srbski jezik, se pravi v krajih, ki bi jim bilo odobreno prikazovanje srbskih gledaliških predstav, nedvomno moč najti poznavalce jezika in dovolj strokovno podkovane ljudi, ki uživajo zaupanje oblasti in bi jim lahko posredovali potrebne podatke. Razen tega sta še dva načina, da se v tem primeru izvede politični nadzor: da tamkajšnjim oblastem ponudijo na vpogled gledališke plakate dotlej izvedenih predstav kot dokaz, da so bila ta dela že preverjena s strani tukajšnjih oblasti in da te v njih niso našle povoda za prepoved, ali pa da se tamkajšnjim oblastem predloži potrdilo tukajšnjih oblasti, da na dramska besedila, ki so

¹² Svetozaru Krestiću je uspelo zbrati od rodoljubov na Dunaju 93 forintov, v Budimpešti 162, v Trstu 219, v Zagrebu 63, v Gornjem Karlovcu 150, v Plaškem 56 in v Glini 50 forintov prostovoljnih prispevkov za Srbsko narodno gledališče. Zapisnik upravnega odbora Srb. nar. gledališča z dne 3. julija 1864; Arhiv Vojvodine, Fond DSNP — YO — št. 25-Z.

¹³ Akt kraljevskega namestnika Ogrske (Magyar ország Kir. Helytartóatol), odposlan 21. maja 1864 iz Budima županu Novega Sada (v madžarščini); Rokopisni oddelek Matice srpske, št. M 8079.

bila tu izvedena, niso imele pripomb. V nasprotnem primeru, ugotavlja odbor, je zahtevani pogoj enak brezpogojni prepovedi.¹⁴

Državno ministrstvo ni odgovorilo na to spomenico odbora in gledališče ni uspelo uresničiti načrtovanega gostovanja. Za nas je primer posebno zanimiv kot postopek brez primere v zgodovini jugoslovanskih, nemara pa tudi svetovnih gledališč; a ta postopek je le ena od številnih ovir, ki so jih v tistih časih nastavljali Srbskemu narodnemu gledališču pri njegovih prizadevanjih, da bi pošteno in koristno služilo interesom svojega naroda.

Témoignages sur une tournée à Ljubljana et à Trieste non réalisée par le théâtre de Novi Sad

Le théoricien du théâtre serbe, Luka Dotić (Novi Sad) vient de publier le livre »De notre ancien théâtre« où il éclaire plusieurs chapitres dans l'évolution du théâtre serbe surtout au dix-neuvième siècle. Un des chapitres est intitulé »Une tournée non réalisée« et il décrit, comme notre introduction le dit déjà, un projet datant du début des soixante ans du siècle passé sur la présentation du Théâtre National Serbe (fondé en 1861 à Novi Sad) dans les autres centres de la monarchie de ce temps-là. Malheureusement, le projet ne fut pas réalisé mais puisque les villes slovènes et les villes à une nombreuse population slovène y sont citées aussi — Ljubljana et Trieste qui avaient été déjà visitées par les représentants du théâtre pour y conclure des accords — on s'est décidé à réimprimer le texte. Cette étude de Dotić est d'une importance spéciale pour nous puisque la tournée fut prévue très tôt, dans la période des »salles de lecture«, six ans avant la constitution du Cercle dramatique, précurseur de l'ultériuer Théâtre national.

¹⁴ Zapisnik upravnega odbora Srbskega narodnega gledališča z dne 14. maja 1864; Arhiv Vojvodine, Fond DSNP — YO — št. 22-Z. Prav tako: Spomenica Društva Srbskega narodnega gledališča z dne 23. junija 1864 državnemu ministrstvu na Dunaju (v nemščini); rokopisni oddelek Matice srpske, št. M 8080.